

KAI KURIŲ LIETUVOS RESPUBLIKOS OPERATYVINĖS VEIKLOS ĮSTATYME
ĮTVIRTINTŲ SĄVOKŲ INTERPRETAVIMO PROBLEMOS

Petras Tarasevičius *

*Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, Kaunas
Telefonas 8 37 303 663
Elektroninis paštas pvk@ltukf.lt*

Pateikta 2006 m. vasario 2 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 9 d.

Santrauka Straipsnyje nagrinėjamos kai kurių Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų sąvokų interpretavimo problemos. Pagrindinis dėmesys skiriamas slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje sampratos problemai. Apžvelgiamos skirtinguose šaltiniuose, teisės aktuose įtvirtintos praktikų bei mokslininkų vartojamos sąvokos, reikšmingos slapto bendradarbiavimo operatyvinei veiklai, operatyvinės veiklos instituto analizei. Stengiamasi išvelgti, išskirti bei akcentuoti pagrindinius slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje požymius, leidžiančius atskleisti šio instituto esmę bei turinį. Be to, straipsnyje analizuojama užsienio valstybių slaptųjų bendradarbių pasitelkimo patirtis.

Tyrimų metu, išigilinus į slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje esmę bei turinį, paaiškėjo, kad nors slaptas bendradarbiavimas yra teisinė kategorija, tačiau tai nėra vien mechaniška veikla ar procesas, priklausantis tik nuo jo organizavimo kokybės arba teisės normų keliamų reikalavimų. Bendradarbiauja konkretūs žmonės, turintys savo patirtį, žinias, nuostatas, įsitikinimus, todėl slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje, kai lemiamą reikšmę tenka žmogiškajam faktoriui, turi būti nagrinėjamas ne tik iš pozityviosios teisės pozicijų.

Žmogiškojo faktoriaus slaptai bendradarbiaujant studija turėtų būti prioritetinga tolesnių tyrinėjimų kryptis nagrinėjant visus klausimus, susijusius su slaptu bendradarbiavimu operatyvinėje veikloje.

Pagrindinės sąvokos: operatyvinė veikla, slaptieji operatyvinės veiklos dalyviai, operatyvinis darbuotojas, operatyvinės veiklos slaptasis bendradarbis.

IŽANGA

Visuomenės demokratėjimo procese operatyvinių tarnybų veikla dėl jos neviešo žvalgybinio pobūdžio bei šioms tarnyboms deleguotų specialių uždavinių labai dažnai atsiduria visuomenės dėmesio centre. Per ilgus okupacinio režimo metus susiformavo neigiamas visuomenės požiūris į šią veiklą kaip valdžios represinę priemonę, skirtą pažeisti pagrindines žmogaus teises bei laisves.

Šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje itin reikšmingomis laikomos žmogaus teisės bei teisėti inte-

resai, todėl bet kokie šių teisių pažeidimai ar galimybės jas pažeisti visuomet yra visuomenės dėmesio centre.

Operatyvinės veiklos įgyvendinimas teisinėje, demokratinėje ir totalitarinėje valstybėje labai skiriasi. Demokratinėje valstybėje operatyvinė veikla yra teisinė kovos su nusikalstamumu forma. Įgyvendinant operatyvinę veiklą tokioje valstybėje pirmiausia siekiama apginti asmens, visuomenės ir valstybės interesus¹.

Dėl tos priežasties slapto bendradarbiavimo sąvoka, vartojama operatyvinės bei žvalgybinės veiklos srityje, taip pat sulaukia panašaus dėmesio. Dažnai pernelyg didelį visuomenės dėmesį lemia neteisingas slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje supratimas.

* Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto Policijos veiklos katedros lektorius.

¹ Apie tai plačiau rašoma K. Šimkaus ir P. Tarasevičiaus straipsnyje „Operatyvinės veiklos teorinis identitetas“ [1, p. 101].

Šis socialinis reiškinys kartais suprantamas ir interpretuojamas kaip kažkas gėdinga, bloga arba amoralu. Be to, pastaruoju metu atsirado teiginių, kuriuose slaptas bendradarbiavimas nepagrįstai tapatinamas su tokia operatyvinės veiklos sąvoka kaip agentūrinis metodas. Nors šios dvi sąvokos tarpusavyje labai susijusios, tačiau vis dėlto jos nėra tapačios.

Reikia pastebėti, kad tinkamai paaiškinti ir apibrėžti šį socialinį reiškinį bei parodyti vykstančius pokyčius nėra paprasta dėl daugelio aplinkybių. Pirmiausia todėl, kad kiekvienas socialinis reiškinys yra sudėtingas ne tik jo turinio, bet ir šio reiškinio pažinimo požiūriu [2]. Skirtinguose šaltiniuose, teisės aktuose, teisininkų praktikų bei mokslininkų publikacijose dažnai pateikiamos operatyvinei veiklai reikšmingos sąvokos, terminai, tačiau skirtingai suprantamas jų turinys. Tai autorių paskatino tyrimo objektu pasirinkti minėtas sąvokas, nustatyti egzistuojančius prieštaravimus bei pabandyti nustatyti tam tikrą loginę tvarką, kuri padėtų atskleisti slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje instituto sampratą.

Reiškinio esmė – tai svarbiausios reiškinio detalės, jo pagrindas, o turinys – tai sudedamosios dalys, jo elementai [3, p. 350]. Slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje yra sudėtingas socialinis reiškinys, todėl straipsnyje neapsiribota siekiu atskleisti vien šio reiškinio turinį. Svarbu nustatyti esminius ryšius ir tarp atskirų slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje turinio elementų. Be to, slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje suvokimas bus neišsamus nenustačius esminių jo ryšių bei santykių su kitais socialiniais reiškiniais. Todėl bandoma apibrėžti šio reiškinio tyrimo kryptis, reikalingas tiksliau jį suvokti bei apibendrinti.

Šios temos tyrimas yra sudėtingas ir todėl, kad slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje vis dar yra viena iš slapčiausių operatyvinės veiklos sričių. Visa pagrindinė literatūra, kurioje bent kiek išsamiau nagrinėjami atskiri slaptą bendradarbiavimo Lietuvos Respublikoje klausimai, vis dar yra įslaptinta. Visiems žinoma, kad slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje nėra unikalus socialinis reiškinys, nes slaptieji bendradarbiai pasitelkiami visose pasaulio valstybėse. Skirtumas tik tas, kad daugelyje Vakarų valstybių gausu viešų mokslinių publikacijų, kuriose nagrinėjami atskiri slaptą bendradarbiavimo klausimai. Šiuos klausimus išsamiai nagrinėjo R. Billingsley, T. Nemitz, P. Beanas, M. Innesas, M. D. Lymanas ir kiti. Tai sudaro sąlygas nagrinėti bei atskleisti slaptą bendradarbiavimo esmę bei turinį, išvelgti atskirų operatyvinės veiklos terminų vartojimo problemas, jų turinio raidos tendencijas Lietuvai įsijungiant į Vakarų valstybių demokratinį procesą.

Kadangi operatyvinė veikla neabejotinai yra socialinių mokslų tyrimo objektas, tai siekiant nustatyti slaptą bendradarbiavimo vietą operatyvinėje veikloje būtina gerai suvokti slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje ypatumus lyginant su kitose socialinių mokslų teorijose pateiktomis bendradarbiavimo sampratomis.

Renkantis temą įtaką darė ir tai, kad terminas „slaptas bendradarbiavimas“ kaip teisinė kategorija yra

įtvirtintas 2002 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme. Todėl neabejotina, kad yra būtinas vieningas jo traktavimas bei teisinis vertinimas.

Taigi šio straipsnio nagrinėjimo objektas yra slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje samprata, o bendras mokslinių tyrimų tikslas pritaikius apibendrinimo, analizės, abstrakcijos, analogijos, lyginimo bei sintezės metodus – išanalizuoti bei apibendrinti mokslinius teiginius, kurie padės apibendrinti slaptą bendradarbiavimą operatyvinėje veikloje, pateikti pagrindinius požymius, leidžiančius identifikuoti šį socialinį reiškinį bei nustatyti esminius jo ryšius su kitais socialiniais reiškiniais.

1. SLAPTAS BENDRADARBIAVIMAS KAIP OPERATYVINĖS VEIKLOS INSTITUTAS

Terminas bendradarbiavimas (lot. *cooperatio*) dažniausias suprantamas kaip bendra veikla [4, p. 401].

Teorinis domėjimasis bendradarbiavimu egzistuoja nuo pat žmonijos atsiradimo. Seniausios antikos laikų patarlės bei legendos atskleidžia žmonių suvoktą ne tik bendradarbiavimo, bet ir jo elementų svarbą. Žymiausi antikos laikų filosofai Platonas, Aristotelis teigė, kad bendradarbiavimas yra geros valstybės pagrindas. Šių laikų mokslinėje literatūroje galima aptikti teiginių, kuriuose teisė ir valstybė laikomos žmonių bendradarbiavimo priemonėmis [5, p. 31].

Pasak R. A. Nisbeto, nėra jokių galimų apribojimų bendradarbiavimo sritims ar sferoms, jis galimas tiek mažose diadose, tiek didelėse nepriklausomų valstybių sąjungose [6, p. 384]. Tai pagrindžiama analizuojant bendradarbiavimo sąvokas ekonomikoje, teisėje, sociologijoje ir pan. Pavyzdžiui, ekonomikoje bendradarbiavimas suprantamas kaip įvairaus skaičiaus žmonių bendras dalyvavimas viename ar keliuose tarpusavyje susijusiose darbo procesuose arba kaip tam tikra bendrija žmonių, dirbančių dėl bendro tikslo [7, p. 325]. Sociologijoje bendradarbiavimas – tai asmenų arba socialinių grupių bendravimas jiems siekiant padėti įgyvendinti vienas kito poreikius. Jis apima įvairius veiksmus, išorinius pokyčius, kuriuos lemia šie veiksmai, šių pokyčių poveikį kitiems individams arba jų grupėms bei jų atsakomąją reakciją. Bendradarbiaudami individai arba socialinės grupės veikia vieni kitus, prisitaiko prie kito veiksmų, situacijos, supranta šių veiksmų prasmę, pasiekia atitinkamo solidarumo bei sutarimo. Taip pat bendradarbiavimas gali būti laikinas ir nuolatinis, privatus ir viešas, formalus ir neformalus [8, p. 48]. Teisėje (pvz., autorinėje) bendradarbiavimas – tai vieningi veiksmai dėl bendro tikslo ar rezultato, o ne šiaip bendri veiksmai ar veiksmai, vykstantys tuo pat metu [9, p. 232].

Analizuodami visas šias bendradarbiavimo sampratas pastebime, kad atskirose mokslinės bei praktinės visuomeninio gyvenimo veiklos srityse bendradarbiavimo terminas vartojamas nagrinėjant jose vykstančius reiškinius bei procesus. Be to, bendradarbiavimas yra suprantamas gana plačiai dėl jo formų, rūšių bei būdų įvairo-

vės, ir tam tikri bendradarbiavimo aspektai gali būti būdingi vienai visuomeninio gyvenimo sričiai, tačiau visai nesvarbūs kitai.

Nagrinėjant slaptą bendradarbiavimą operatyvinėje veikloje, esminėmis tampa bendriausios socialinių mokslų teorijoje sutinkamos bendradarbiavimo sampratos, kada terminas bendradarbiavimas suprantamas kaip jungtinis arba bendras elgesys siekiant tam tikro tikslo, kuris gali būti kaip laukiamas atlygis arba kurio pasiekimas yra bendras interesas [6, p. 384]. Tačiau operatyvinė veikla yra teisės sritis, todėl, autoriaus nuomone, pirmiausia tikslinga remtis teisės teorija bei joje akcentuota bendradarbiavimo kvintesencija. Teisės teorijoje bendradarbiavimas yra reikšmingas terminas, kuris tiesiogiai susijęs su šiuolaikinės teisės samprata bei socialinės teisinės valstybės koncepcija.

A. Vaišvila teigia, kad šiuolaikinės teisės sampratą plėtojo Prancūzijos Bordo universiteto profesorius Leonas Diugi (Duguít, 1859–1928) ir kiti solidarumo teorijos puoselėtojai. L. Diugi suformuluotoje solidarumo teorijoje bendradarbiavimas pateikiamas kaip bendrosios solidarumo normos susiformavimo pagrindas. Solidarumas, arba socialinė sąveika, – tai nuolatinis asmeninių ir visuomeninių tikslų (interesų) derinimas. Solidarumas pasireiškia dvejopai: 1) interesų panašumu; 2) darbo pasidalijimu. Pirmuoju atveju žmonės solidarūs todėl, kad turi bendrų interesų ir siekia juos įgyvendinti veikdami kartu (tautinis, klasinis, pasaulėžiūrinis ir kitoks solidarumas); antruoju atveju solidarumo būtinybė kyla iš jau minėto asmens kultūrinio nepakankamumo pačiam sau: asmuo, negalėdamas pats pasigaminti visų jo egzistencijai reikalingų reikmenų, priverstas bendrauti su kitais žmonėmis, keistis su jais paslaugomis [5, p. 93].

Taigi solidarumas yra būtinas socialinio bendradarbiavimo elementas. Socialinio bendradarbiavimo tikslas yra bendras interesas, kitaip dar vadinamas viešuoju interesu. Kaip teigia R. Kalesnykas, viešasis interesas – tai valstybės pripažintas ir teisės užtikrintas socialinis interesas, garantuojantis piliečių (atskirų individų) prigimtinių teisių ir laisvių saugą [10, p. 10]. Galima teigti, kad viešasis interesas arba socialinis interesas yra teisėsaugos institucijų veiklos bei egzistavimo pagrindas.

Vienas iš operatyvinės veiklos principų, kuris yra įtvirtintas šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (toliau – ir LR OVĮ) 4 straipsnyje, yra viešojo intereso apsaugos principas [11]. Operatyvinės veiklos, kaip ir kitų teisėsauginės veiklos rūšių, bendra paskirtis yra viešojo intereso apsauga. Pagrindiniai viešojo intereso objektai yra valstybės bei visuomenės saugumo užtikrinimas, žmogaus teisių bei laisvių apsauga, taip pat su tuo susijusi viešoji tvarka ir kiti. Tačiau teisėsaugos institucijos negali užtikrinti viešojo intereso apsaugos be visuomenės pagalbos. Šiais klausimais nedviprasmiškai yra pasisakę V. Trinkūnas, A. Bukauskas, A. Laurinavičius ir kiti. Pavyzdžiui, V. Trinkūno teigimu, sėkminga nusikalstamumo prevencija ir kontrole turi būti suinteresuota ne tik valstybė, bet ir visuomenė. Tik suvienijus valstybės ir visuomenės ben-

dras pastangas galima pasiekti teigiamų nusikalstamumo užkardymo rezultatų [12, p. 6]. Anot A. Bukausko, demokratinių šalių patirtis rodo, kad dauguma nusikaltimų išaiškinama padedant visuomenei [13, p. 13]. A. Laurinavičius, nagrinėdamas naują policijos vaidmenį, teigia, kad policijos pajėgos, nebendradarbiaudamos su aptarnaujama bendruomene, negalėtų atlikti joms skirto vaidmens: užtikrinti asmenų, jų turto saugumą, viešąją tvarką [14, p. 39]. Taigi viešojo intereso apsaugai yra būtinas teisėsaugos institucijų ir visuomenės bendradarbiavimas, kitaip sakant, teisėsaugos institucijoms sprendžiant joms pavestus uždavinius būtina visuomenės pagalba.

Operatyvinė veikla yra specialius valstybės įgaliojimus turinčių institucijų, įvardintų operatyvinės veiklos subjektais, vieša ir slapta žvalgybinio pobūdžio veikla, tuo ji skiriasi nuo kitų teisėsaugos institucijų vykdomos veiklos, kurios pobūdis išimtinai viešas. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektai, sprendami jų kompetencijai pavestus uždavinius ir tuo pačiu saugodami viešąjį interesą, taip pat remiasi savanoriška visuomenės pagalba. Skirtumas nuo kitų teisėsaugos institucijų yra tas, kad Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektai remiasi ir vieša, ir slapta asmenų pagalba. Operatyvinėje veikloje slapta asmenų pagalba pasireiškia asmenų savanorišku sutikimu slaptai bendradarbiauti su Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų operatyviniais darbuotojais. Savanoriškai sutikę slaptai bendradarbiauti, jie tampa slaptaisiais operatyvinės veiklos dalyviais, o konkrečiau – slaptaisiais operatyvinės veiklos bendradarbiais, sudarančiais dalį operatyvinės veiklos pajėgų. LR OVĮ 15 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai yra operatyvinės veiklos subjektų darbuotojai, kurių priklausomybė operatyvinės veiklos subjektui yra įslaptinta, ir slaptai su operatyvinės veiklos subjektais bendradarbiaujantys pilnamečiai fiziniai asmenys, su kuriais operatyvinės veiklos subjekto darbuotojai sudarė susitarimą (žodžiu ar raštu) dėl slauto bendradarbiavimo [11].

Visa tai, kas aukščiau paminėta, leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų operatyvinių darbuotojų bendradarbiavimas su pilnamečiais fiziniiais asmenimis, sutikusiais slaptai bendradarbiauti, patenka į operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo sritį ir yra vienas iš operatyvinės veiklos institutų. Atliekant šio operatyvinės veiklos instituto mokslinę analizę būtina išsamiai aptarti bei konkretizuoti slaptą bendradarbiavimą operatyvinėje veikloje, išanalizuoti sąvokas, paaiškinančias esminius, svarbiausius šioje srityje atsirandančius santykius. Taip pat reikėtų atsakyti į klausimus, kurie natūraliai kyla operatyvinėje veikloje naudojant slauto bendradarbiavimo terminą:

1. Kas yra šio bendradarbiavimo subjektai?
2. Koks yra šių bendradarbiavimo subjektų vaidmuo?
3. Koks yra šio bendradarbiavimo tikslas bei uždaviniai?
4. Kokios yra galimos šio bendradarbiavimo formos?

5. Kokios yra šio bendradarbiavimo sąlygos?

Taigi, siekiant apibendrinti slaptą bendradarbiavimą operatyvinėje veikloje bei pateikti šio operatyvinės veiklos instituto sampratą, reikia nagrinėti aukščiau išvardintus probleminius klausimus.

2. SLAPTAS BENDRADARBIAVIMAS OPERATYVINĖJE VEIKLOJE

Slapto bendradarbiavimo samprata nėra visiškai nauja tyrimo sritis. Daugelis užsienio valstybių mokslininkų tyrinėjo slaptą bendradarbiavimą, pateikė savo sampratas, tačiau beveik visi šį operatyvinės veiklos institutą aiškina skirtingai. Taip yra todėl, kad, aiškindami šioje srityje atsirandančius santykius bei atskleisdami jų specifiką, jie remiasi savo valstybės pozityviosios teisės normų nuostatomis. Atskirose valstybėse yra skirtingas teisinis šių specifinių visuomeninių santykių reglamentavimas ir todėl visiškai remtis kurio nors užsienio autoriaus pateikta slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje samprata negalima. Lietuvos mokslinėje literatūroje slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje samprata nėra tyrinėta, todėl tikslinga remtis tuo, kaip slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje yra suprantamas užsienio valstybėse.

M. P. Smirnovas nagrinėjo slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje teisinio reglamentavimo ypatumus Rusijoje bei užsienio valstybėse ir teigė, kad tai – viena iš asmenų pagalbos operatyvinėje veikloje formų [15, p. 434].

Mūsų nuomone, visiškai sutikti su aukščiau paminėto autoriaus teiginiu negalima. Nagrinėjant slaptą bendradarbiavimą kaip operatyvinės veiklos institutą svarbu tai, kad dažniausiai šio bendradarbiavimo iniciatyva, jo organizavimas, planavimas ir pan. tenka Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų² operatyviniams darbuotojams, t. y. pareigūnams, turintiems įgaliojimus vykdyti operatyvinę veiklą. Tam tikri visuomeniniai santykiai, būdingi šiai operatyvinės veiklos sričiai, atsiranda slaptai bendradarbiaujant dviem šio bendradarbiavimo šalims arba subjektams. Vienas slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje subjektų yra Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjekto operatyvinis darbuotojas, o kitas yra asmuo, teikiantis jam slaptą pagalbą. Taigi slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje negali būti suprantamas tik kaip asmenų pagalbos operatyvinėje veikloje forma.

A. J. Šumilovas A. V. Šachmatovas A. V. Fiodorovas, apibendrinami slaptą bendradarbiavimą, pateikė tokią jo definiciją: slaptas bendradarbiavimas – tai teisiniai santykiai, atsirandantys tarp operatyvinės veiklos subjektą atstovaujančio operatyvinio darbuotojo ir atskiro asmens, kuris patikimumo ir slaptumo pagrindais bei tam tikromis sąlygomis sutiko padėti įgyvendinti operatyvinę veiklą bei pasiekti jos tikslus [16, p. 242]. Šioje slapto bendradarbiavimo definicijoje galima pastebėti

² Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų sąrašas yra įtvirtintas 2002 m. spalio 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 1559 „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų sąrašo bei jų veiklos mąsto nustatymo“.

daug slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje požymių, kurie taip pat būdingi šiam operatyvinės veiklos institutui Lietuvoje. Kita vertus, joje yra paminėti ir tie požymiai, kurie nevisai atitinka aiškinant slaptą bendradarbiavimą kaip Lietuvos operatyvinės veiklos institutą. Todėl visiškai remtis aukščiau pateikta slapto bendradarbiavimo definicija negalima.

Analizuojant aukščiau pateiktą slapto bendradarbiavimo definiciją galima išskirti pagrindinius slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje elementus, atskleidžiančius šio instituto esmę. Pirma, slaptas bendradarbiavimas pateikiamas kaip teisinis terminas, kuris apibūdinamas remiantis pozityviosios teisės normomis. Tą lemia buvimas visų būtinų prielaidų teisinių santykių atsiradimui ir funkcionavimui. Tačiau slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje definicijoje nurodyti patikimumo požymį yra netikslinga. Dėl slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje metu atsirandančių ir funkcionuojančių santykių specifikos toks požymis kaip patikimumas yra sąlyginis.

Autoriaus nuomone, patikimumas yra vienas iš šiam operatyvinės veiklos institutui būdingų bruožų, kurio tam tikrais atvejais gali ir nebūti. Todėl nagrinėjant slaptą bendradarbiavimą operatyvinėje veikloje bei siekiant pateikti šio operatyvinės veiklos instituto sampratą būtina išsamiai analizuoti šio slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje turinį bei nustatyti visus esminius jo elementus. Prie tokių elementų galima priskirti: a) slapto bendradarbiavimo santykių subjektus; b) slapto bendradarbiavimo tikslus ir uždavinius; c) slapto bendradarbiavimo formas bei sąlygas.

Vienas iš esminių, svarbiausių slapto bendradarbiavimo kaip operatyvinės veiklos instituto elementų yra šių teisinių slapto bendradarbiavimo operatyvinės veiklos metu atsirandančių santykių subjektai. Taigi norint tinkamai paaiškinti šį operatyvinės veiklos institutą yra būtina išsamiai analizuoti slapto bendradarbiavimo subjektus bei aptarti jų vaidmenį tokio pobūdžio bendravime.

2.1. Operatyvinės veiklos slaptieji bendradarbiai

Operatyvinėje veikloje informacijai gauti naudojami specifiniai jos gavimo būdai. Būtina informacija daugeliu atvejų gaunama taikant žvalgybinio pobūdžio metodus, priemones bei pajėgas. Siekiant gauti informacijos iš pačių nusikalstamo pasaulio gelmių, atsiranda būtinybė panaudoti tam tikrus „zondus“, įsiskverbiančius į nusikalstamą pasaulį.

Slaptųjų bendradarbių pasitelkimo būtinumas operatyvinėje veikloje grindžiamas tuo, kad daugiausiai nusikaltėlių pasitikėjimo gali įgyti asmenys iš kriminalinio pasaulio, nes gerai išmano šią subkultūrą, žargoną, nusikaltėlių papročius, tradicijas, turi pažinčių nusikaltėlių aplinkoje. Todėl dažniausiai įgyvendinti operatyvinės veiklos uždavinius yra verbuojami asmenys, nusprendę pakeisti savo gyvenimo būdą, nutraukti savo nusikalstamą veiklą arba dėl kitų priežasčių sutinkantys slaptai bendradarbiauti su operatyvinės veiklos subjektų opera-

tyviniais darbuotojais. Operatyvinės veiklos uždavinių įvairovė lemia būtinybę panaudoti įvairius slaptuosius bendradarbius. Tikslinga bei kryptinga slaptųjų bendradarbių veikla yra slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje pagrindas.

Literatūros šaltiniuose šie asmenys įvardijami įvairiomis sąvokomis, pavyzdžiui, agentas, slaptas tyrėjas, konfidentas, rezidentas, konspiracinių patalpų laikytojas ar savininkas, patikimas asmuo, informatorius ar tiesiog slaptasis bendradarbis. Šių skirtingų sąvokų vartojimą lėmė ir tai, kad skirtingi autoriai savo monografijose, moksliniuose straipsniuose dažniausiai pasirenka tokias sąvokas, kokios yra naudojamos tos valstybės pozityviosios teisės normose. Vadovaujantis tokia nuostata, Lietuvoje reikėtų vartoti sąvoką slaptasis bendradarbis, kuri yra įtvirtinta LR OVĮ, Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo bei Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo normose. Pavyzdžiui, 2000 m. liepos 17 d. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo 2 straipsnyje yra įtvirtinta, kad žvalgybos slaptasis bendradarbis – veiksnus fizinis asmuo, susitarimo pagrindu slaptai bendradarbiaujantis su žvalgybos tarnyba [17]. Lietuvos Respublikos žvalgybos tarnybos yra Valstybės saugumo departamento bei Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos padaliniai, kurie, vadovaujantis Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 10 punktu, turi operatyvinės veiklos subjekto teises. Taigi Lietuvos Respublikos žvalgybos tarnybos taip pat yra ir Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektai.

Siekiant apibendrinti slaptuosius bendradarbius bei jų vaidmenį šiame darbe didelę reikšmę turi sampratos, kurios leidžia suformuoti bendrą įvaizdį apie asmenis, teikiančius pagalbą specialiosioms tarnyboms. Kai kuriuos svarbius slaptųjų bendradarbių vaidmens elementus apibendrina A. J. Šumilovas, kuris teigė, kad tai – bet koks veiksnus žmogus, įtrauktas į operatyvinių veiksmų atlikimą ar pasirošimą jų atlikimui, t. y. teikiantis informaciją operatyvinės veiklos subjektui ar kitokiū būdu dalyvaujantis sprendžiant konkrečius operatyvinės veiklos uždavinius, kuriam turi būti garantuota socialinė bei teisinė apsauga, taip pat nustatyta tam tikra atsakomybė jam už prisiimtų pareigų nevykdymą [18, p. 109]. Autoriaus nuomone, ši samprata daugiau orientuota į papildomus, fakultatyvinius elementus, kurių gali ir nebūti. Tie papildomi elementai – tai asmens socialinė, teisinė apsauga bei atsakomybė. Pasaulinėje praktikoje veikia slaptieji bendradarbiai, kurie gali būti nepilnamečiai, taip pat neretai pasitaiko, kad asmeniui nėra jokios atsakomybės už įsipareigojimų nevykdymą, o socialinė bei teisinė apsauga dažnai lieka deklaratyvi. Taigi slaptojo bendradarbio sampratoje pateikiant per daug fakultatyvinių požymių yra galimybė iškreipti analizuojamo instituto esmę. Todėl kai kurie autoriai apsiriboja labai bendrais slaptųjų bendradarbių sąvokos paaiškinimais.

Vakarų Europos valstybių, Skandinavijos šalių, Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkai bei praktikai slaptiesiems bendradarbiams įvardyti naudoja terminą „informantas“ – (angl. *informant*) arba terminą „informatorius“ – (angl. *informant*).

Šių šalių teisėje abu šie terminai reiškia tą patį [19, p. 404].

M. D. Lymanas išsamiai nagrinėjo informatorių veiklą tiriant nusikaltimus, susijusius su narkotikais. Jis teigia, kad terminu „informatorius“ vadinami tie individai, kurie dėl įvairių priežasčių teikia informaciją policijai. Jis nurodo ir tai, kad daug teisės pažeidėjų yra galimi kandidatai į informatorius, nes jie susiję su nusikaltimais, tačiau tai gali būti ir gerbiami visuomenės nariai, kuriems tapo žinoma informacija apie nusikalstamą veiklą ir kurie nori padėti policijai ne kaip asmenys, vykdančys savo pilietines pareigas [20, p. 131].

Jungtinių Amerikos Valstijų narkotikų kontrolės administracija (angl. *DEA – United States Drug Enforcement Administration*) pasiūlė tokį informatoriaus apibrėžimą: „tai – bet kuris asmuo, kuris nėra teisėsaugos institucijų pareigūnas ir kuris artimai bendrauja su nusikaltėliais arba pažįsta juos ir nuolat ar reguliariai teikia informaciją policijos pareigūnui apie nusikalstamą veiklą“ [20, p. 131].

Panašiai informatorius apibrėžtas Jungtinių Amerikos Valstijų tarptautinės policijos vadovų asociacijos Nacionalinės teisėsaugos politikos centro parengtame dokumente: slaptasis informatorius – tai pilietis, sudaręs konfidencialumo susitarimą su teisėsaugos tarnyba dėl informacijos apie nusikaltėlius ir nusikalstamus veiksmus teikimo už pinigus ar kitokią atlygį [21, p. 2].

M. Inesas, apibendrinęs policijos informatorių veiklą Didžiojoje Britanijoje, pateikė policijoje naudojamą informatoriaus apibrėžimą: informatorius – tai asmuo, kuris savanoriškai teikia informaciją apie nusikaltimus ar su jais susijusius asmenis už materialinę ar kitokią naudą tikėdamas, kad jo tapatybės duomenys bus apsaugoti [22, p. 360].

R. Billingsley pateikė dar bendresnę informatoriaus sampratą teigdamas, kad „informatorius yra liudytojas ir nors tai – specialios rūšies liudytojas, tačiau vis vien liudytojas“. Pateikdamas tokią informatoriaus definiciją, jis papildomai paaiškina, kad kai kurie informatoriai neduoda parodymų teisme ir tiesiogine teisine prasme nėra liudytojai, nors jie teikia informaciją kaip ir kiti liudytojai [23, p. 7].

Pateiktuose apibūdinimuose informatorius – tai asmuo, kuris tam tikromis sąlygomis teikia informaciją specialiosioms tarnyboms. Tai galėtų būti apibendrintas slaptojo bendradarbio apibrėžimas, tačiau jį reikėtų šiek tiek papildyti. Operatyvinės informacijos rinkimo procese veikia įvairių kategorijų slaptieji bendradarbiai, kurie patys neteikia informacijos, tačiau padeda spręsti kitus uždavinius, susijusius su šios informacijos rinkimu. Tai gali būti asmenys, kurie padeda užtikrinti konspiracinę ryšį tarp slapto bendradarbiavimo subjektų, suteikia patalpas, paskleidžia dezinformaciją ir pan. Todėl bendriausiu požiūriu operatyvinės veiklos slaptieji bendradarbiai – veiksnūs, pilnamečiai fiziniai asmenys, kurie tam tikromis sąlygomis gali padėti sprendžiant įvairius šios veiklos uždavinius. Tam tikros sąlygos yra šio asmens bendradarbiavimo konfidencialumo užtikrinimas, jo savanoriškas sutikimas slaptai padėti sprendžiant ope-

ratyvinės veiklos uždavinius bei susitarimas su operatyviniu darbuotoju dėl slapto bendradarbiavimo.

Slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje subjektas yra operatyvinis darbuotojas, kuris yra Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų pareigūnas, ir atskiras fizinis asmuo, kuris sutiko slaptai padėti operatyvinės veiklos subjektams spręsti operatyvinės veiklos uždavinius.

Apibrėžus vieną slapto bendradarbiavimo subjektą, būtina aptarti ir operatyvinius darbuotojus, nes tai yra būtina sąlyga išsamiai aiškinantis slapto bendradarbiavimo, kaip operatyvinės veiklos instituto, sampratą.

2.2. Darbo su slaptaisiais bendradarbiais organizatoriai ir vykdytojai

Operatyvinis darbuotojas yra operatyvinės veiklos iniciatorius, etatinis operatyvinės veiklos subjektų pareigūnas, tiesiogiai įgyvendinantis šios veiklos uždavinius. Jis yra pagrindinis ir svarbiausias operatyvinės veiklos pajėgų elementas, pagrindinis darbo su slaptaisiais bendradarbiais organizatorius bei vykdytojas. Operatyvinis darbuotojas literatūroje dažniausiai vadinamas operatyvininku, agentu, žvalgu, sekliu, detektyvu, nusi-kaltimų tyrėju arba tiesiog operatyviniu darbuotoju. Nepaisant literatūros šaltiniuose vartojamų skirtingų pavadinimų, jo vaidmuo slaptai bendradarbiaujant apibrėžiamas labai panašiai.

Pasak C. Dunninghamo, C. Norriso, tai – detektyvas, kuris, veikdamas rizikos sąlygomis, kylančiomis dėl informatorių verbavimo bei vadovavimo jiems, išvengia organizacinės bei teisinės kontrolės, įgyvendina neoficialią bei nesankcionuotą strategiją [24, p. 4].

M. Inneso teigimu, tai – darbuotojas, kuris tiesiogiai palaiko ryšį su informatoriumi [22, p. 369].

A. Šumilovas teigia, kad operatyvininkas – tai etatinis operatyvinės tarnybos pareigūnas, kuris teisės normų, reglamentuojančių operatyvinę veiklą, nustatyta tvarka tiesiogiai, visiškai ar dalinai įgyvendina operatyvinę veiklą [18, p. 99].

N. Vasiljevas pabrėžia operatyvinio darbuotojo profesionalumą ir tai, kad jis privalo sugebėti aptikti potencialius slaptuosius bendradarbius, juos įkalbėti bendradarbiauti bei veiksmingai naudoti gebėjimus slaptai renkant informaciją [25, p. 287].

Operatyvinio darbuotojo apibrėžimuose dažniausiai pabrėžiamas jo vaidmuo bei vieta operatyvinėje veikloje. Taigi apibendrinant galima teigti, kad operatyvinio darbuotojo vaidmuo slaptai bendradarbiaujant – tai konspiratyvi veikla įtraukiant slaptai bendradarbiauti asmenis ir naudojantis jų paslaugomis sprendžiant operatyvinės veiklos uždavinius. Paprastai tai galėtų būti suprantama kaip slaptųjų bendradarbių pagalba slaptai renkant operatyvinę informaciją bei sprendžiant kitus operatyvinės veiklos uždavinius.

2.3. Slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje tikslai ir uždaviniai

Labai svarbūs slapto bendradarbiavimo, kaip operatyvinės veiklos instituto, elementai yra šio bendradarbiavimo tikslai bei uždaviniai.

Pasak T. Newburno ir T. Joneso, bendradarbiaujant suvienijamos bendrai veikiančių asmenų galimybės, veiklos kryptys ir turinys, nes siekiama bendro tikslo [26, p. 41]. Kadangi slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje yra viena iš operatyvinės veiklos krypčių, tai jo tikslai sutampa su bendrais operatyvinės veiklos tikslais ir uždaviniais. Operatyvinės veiklos tikslas bendrai suprantamas kaip prognozuojamas rezultatas, kuriam siekti skirta ši veikla. Todėl operatyvinės veiklos uždaviniai turi būti suprantami kaip įstatymų leidėjo įtvirtinti sprendimo reikalaujantys reikalavimai, kuriuos įgyvendinant pasiekiamas operatyvinės veiklos tikslas.

Bendri operatyvinės veiklos tikslai yra žmogaus ir piliečių teisių, laisvių, gyvybės, sveikatos, nuosavybės apsauga nuo nusikalstamo kėsینimosi, taip pat valstybės bei visuomenės saugumo užtikrinimas. Operatyvinės veiklos uždaviniai yra įtvirtinti LR OVĮ 5 straipsnyje [11]. Taigi slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje tikslų bei uždavinių apibrėžimo klausimas nėra sudėtingas.

Tą patį galima pasakyti ir nagrinėjant atskirų slapto bendradarbiavimo operatyvinėje subjektų uždavinius. Tai, kad slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje subjektų (šalių) uždaviniai sutampa su bendrais operatyvinės veiklos uždaviniais, pabrėžiama ir aukščiau nagrinėtoje jų sampratoje.

Tačiau tam tikrų prieštaravimų kyla siekiant nustatyti slaptųjų bendradarbių, kaip šio bendradarbiavimo subjektų, tikslus šioje veikloje. Antagonizmas aiškėja nagrinėjant slaptųjų bendradarbių slapto bendradarbiavimo su operatyviniais darbuotojais tikslus.

Dažniausiai su Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų operatyviniais darbuotojais slaptai bendradarbiaujantys fiziniai asmenys siekia asmeninių tikslų, kurie dažnai priklauso nuo jų asmeninių savybių, charakterio ypatumų ar tam tikrų susiklosčiusių gyvenimo aplinkybių. Teigiama, kad asmenys tampa informatoriais todėl, kad bijo savo bendrininkų, kiti siekia gauti materialinį atlyginimą, dar kiti siekia išvengti bausmės ir pan. [27]. Atrodytų, kad visa tai rodo skirtingus asmenų slapto bendradarbiavimo motyvus ir tikslus, kurie akivaizdžiai skiriasi nuo bendrų slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje tikslų. Jei asmens slapto bendradarbiavimo tikslas yra asmeninės naudos gavimas ar bausmės išvengimas, tai jis nelabai dera su kitų žmonių teisėmis bei laisvėmis, nuosavybės apsauga ir pan. Tačiau, pripažinus skirtingus asmenų slapto bendradarbiavimo ir bendrus slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje tikslus, iškyla esminis klausimas: ar tokią veiklą, kurioje subjektų tikslai skirtingi, galima vadinti bendradarbiavimu. Nagrinėjant ankstesnį temos klausimą buvo išsiaiškinta, kad bendras tikslas, bendras interesas yra pagrindinis, esminis bendradarbiavimo elementas, be kurio nėra ir bendradarbiavimo.

Taigi ieškant susidariusios situacijos sprendimo bei racionalaus paaiškinimo, ko gero, labiausiai tinka remtis V. Justickio aprašytu Aristotelio „pirminio noro sampratos“ paaiškinimu. Aristotelis samprotavo taip: „Jeigu kažko norime, tai norime to kažkokiam tikslui pasiekti. Tačiau tą tikslą pasiekti mums reikia dar kažkam, tai savo ruožtu suteikia galimybę pasiekti kažkokį tolimesnį tikslą“ [28]. Šie aprašyti teiginiai parodo tam tikros tikslų grandinės egzistavimą, kurioje nesunkiai galima išvelgti galutinio tikslo bei su juo susijusių tarpinių tikslų tarpusavio sąsajas. Pavyzdžiui, slaptasis bendradarbis siekia padėti operatyviniam darbuotojui surinkti jo konkurento padarytos nusikalstamos veikos ar veikų įkalčius tam, kad vėliau galėtų perimti jo kontroliuojamą teritoriją, klientus ar nusikalstamos veiklos sritį. Tai jis siekia padaryti todėl, kad tikisi gauti didesnę pelną iš komercinės ar nusikalstamos veiklos. Taigi slaptą bendradarbio tarpiniai tikslai atsiranda siekiant galutinio tikslo – gauti daugiau pinigų ar įgyti kitokio turto. Šiuos tikslus paminėjome kaip galutinius sąlygiškai, kadangi jie susiję su tolesniais tikslais: įsigyti naują prabangų automobilį, butą, namą, naujų drabužių ar pan. Toliau tiesiant tikslų grandinę galima paminėti, jog naujo automobilio, namo ir pan. įsigijimas slaptajam bendradarbiui yra reikalingas siekiant patenkinti savigarbos ar savęs vertinimo poreikį.

Aukščiau aprašyta slaptą bendradarbio tarpinių bei galutinių tikslų grandinė gali būti sudaryta tiek iš kelių, tiek iš keliolikos tikslų. Taigi galima daryti prielaidą, kad slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje subjektų tarpiniai tikslai sutampa, nors galutiniai tikslai skiriasi.

2.1.4. Slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje formos ir sąlygos

Viešuose mokslinės literatūros šaltiniuose bei teisės aktuose, reglamentuojančiuose operatyvinę veiklą, nėra atskirai bei išsamiai nagrinėjamos galimos slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje formos bei sąlygos. Pagrindinė priežastis yra tai, kad Lietuvoje, kaip ir daugelyje užsienio valstybių, didžioji dalis slaptą bendradarbiavimo metu atsirandančių santykių patenka į neviešo pobūdžio teisės aktų reguliavimo sritį. Visi detalūs klausimai, susiję su slaptą bendradarbiavimo formomis, slaptųjų bendradarbių kategorijomis, slaptą bendradarbiavimo sutarties sąlygomis bei su tuo susijusiomis jų teisėmis, pareigomis, ir kiti panašūs klausimai yra reglamentuoti slaptomis instrukcijomis bei įsakymais, kurių turinys pagal 1999 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymą sudaro valstybės ar tarnybos paslaptį. Todėl čia mes nagrinėsime tik tas principines nuostatas, kurias galima aptikti viešuose teisės aktuose bei mokslinėje literatūroje.

Viena iš pagrindinių slaptą bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje formų, minimų beveik visuose literatūros šaltiniuose, kuriuose aptariami slaptą bendradarbiavimo klausimai, yra informacijos teikimas. Tai, kad slaptieji bendradarbiai teikia informaciją, akcentuota beveik visose anksčiau paminėtose atskirų autorių pa-

teiktose slaptųjų bendradarbių sampratos. Tai įtvirtinta ir 1999 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 20 punkte, kur kalbama apie informaciją, kurią savanoriškai suteikė esami ar buvę kitų valstybių specialiųjų tarnybų darbuotojai ar slaptieji bendradarbiai operatyvinės veiklos subjektams [29].

Be informacijos teikimo, mokslinės literatūros šaltiniuose galima aptikti teiginių, patvirtinančių ir kitokių slaptą bendradarbiavimo formų buvimą. Tai gali būti pagalba užtikrinant konspiraciją, suteikiant patalpas konspiraciniams susitikimams, užtikrinant konspiracinę ryšį, bendri veiksmai imituojant nusikalstamą veiką ir pan.

M. Smirnovas tiksliai pastebėjo, kad slaptą bendradarbiavimo formos gali būti įvairios, bet jos yra numatomos susitarime [15, p. 436].

Reikia sutikti, kad išvardinti visas galimas slaptą bendradarbiavimo formas bei galimas bendradarbiavimo sąlygas yra sudėtinga todėl, kad tai priklauso nuo operatyvinių taktinių uždavinių, kurie gali atsirasti vykdant operatyvinę veiklą. Ko gero, nesuklysimė teigdami, kad praktiškai galimos visos įmanomos žmonių tarpusavio bendradarbiavimo formos. Tik reikia pabrėžti, kad jos dažniausiai yra ribojamos tam tikrų sąlygų. Šios sąlygos atskirose valstybėse gali būti skirtingos. Pavyzdžiui, LR OVĮ 8 straipsnyje yra nurodyta, kad operatyvinės veiklos subjektai privalo garantuoti slaptą bendradarbiavimo konfidencialumą bei saugoti operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių teises ir teisėtus interesus. Šio įstatymo 15 straipsnyje nurodyta, kad „operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai yra operatyvinės veiklos subjektų darbuotojai, kurių priklausomybė operatyvinės veiklos subjektui yra įslaptinta, ir slaptai su operatyvinės veiklos subjektais bendradarbiaujantys pilnamečiai fiziniai asmenys, su kuriais operatyvinės veiklos subjekto darbuotojai sudarė susitarimą (žodžiu ar raštu) dėl slaptą bendradarbiavimo. Operatyvinės veiklos subjekto darbuotojai tokio susitarimo negali sudaryti su asmenimis, kurie privalo išlaikyti išpažinties paslaptį“ [11]. Šiose įstatymo nuostatoje įtvirtintos slaptą bendradarbiavimo sąlygos, t. y.:

- a) susitarimas dėl slaptą bendradarbiavimo;
- b) draudimas bendradarbiauti su asmenimis, kurie privalo išlaikyti išpažinties paslaptį;
- c) galimumas slaptai bendradarbiauti tik su pilnamečiais fiziniiais asmenimis;
- d) slaptą bendradarbiavimo konfidencialumo garantavimas.

Tai nėra visos galimos slaptą bendradarbiavimo sąlygos, nes įstatyme taip pat įtvirtinta, kad susitarimų ypatumus nustato operatyvinės veiklos subjektų pagrindinės institucijos. Be to, galima teigti, kad bet koks susitarimas yra susijęs su tam tikromis sąlygomis, su kuriomis asmenys, sudarydami jį, sutinka. Kita vertus, susitarimas dėl slaptą bendradarbiavimo, kaip ir bet koks kitas susitarimas ar sutartis, yra susijęs su tam tikromis susitarimo šalių teisėmis bei pareigomis.

LR OVĮ reglamentuoja tik susitarimo slaptai bendradarbiauti formą, tačiau jame nėra nurodymų dėl minėto susitarimo turinio.

Taigi Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų operatyviniai darbuotojai, sudarydami susitarimą dėl slapto bendradarbiavimo, vadovaujasi bendrosiomis sutarčių teisės nuostatomis bei poįstatyminiais teisės aktais.

Kita svarbi slapto bendradarbiavimo sąlyga yra įtvirtinta operatyvinės veiklos įstatymo 14 straipsnyje, kurio pavadinimas „Asmenų pagalba operatyvinėje veikloje“. Šio straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad operatyvinė veikla remiasi savanoriška, vieša ir slapta asmenų pagalba [11]. Kadangi slapto bendradarbiavimas apima vieną iš asmenų pagalbos operatyvinėje veikloje rūšių, tai čia įtvirtinta tokia sąlyga, kad asmenų sutikimas slapta bendradarbiauti bei slapto bendradarbiavimas būtų *savanoriškas*. Savanoriškas sutikimas slapta bendradarbiauti reiškia, kad asmuo pats savo laisva valia, t. y. niekieno neverčiamas, išreiškia savo norą ar sutikimą slapta bendradarbiauti.

Aptariant slapto bendradarbiavimo sąlygų ypatumus reikia pabrėžti, kad LR OVĮ įtvirtina tokią slapto bendradarbiavimo sąlygą kaip leidimas bendradarbiauti tik su pilnamečiais fiziniais asmenimis. Kitose valstybėse yra nurodytos sąlygos, leidžiančios slapta bendradarbiauti ir su nepilnamečiais asmenimis. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų Floridos specialiosios tarnybos (angl. *Motor carrier compliance office*) veiklos vadove (angl. *policy manual*), patvirtintame direktoriaus pulkininko Graham W. Fountaino, nurodytos galimybės pasitelkti nepilnamečius informatorius su sąlyga, kad „ypatingo būtinumo pasitelkti nepilnamečius konfidencialiais informatoriais atvejais turi būti kreipiamasi į pulkininką leitenantą su prašymu gauti sankciją“ [30].

Didžiojoje Britanijoje taip pat naudojamos nepilnamečių informatorių pagalba. Šį klausimą tyrinėjo autoriai C. Ballarde ir P. Ignanski ir kiti [23, p. 110].

Rusijos Federacijos federaliniame įstatyme apie operatyvinę veiklą, kaip ir LR OVĮ, taip pat įtvirtinta viena iš slapto bendradarbiavimo sąlygų, draudžiančių slapta bendradarbiauti su nepilnamečiais fiziniais asmenimis. Tačiau ten įtvirtinta ir tokia slapto bendradarbiavimo sąlyga kaip draudimas operatyvinės veiklos subjektui sudaryti slapto bendradarbiavimo sutartis su deputatais, teisėjais, prokurorais [16, p. 757]. Tokio draudimo LR OVĮ nėra.

Taigi slapto bendradarbiavimo sąlygos – tai tie slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje požymiai, kurie tiesiogiai priklauso nuo valstybės pozityviosios teisės normų keliamų reikalavimų.

Apibendrinus pagrindinius slapto bendradarbiavimo, kaip operatyvinės veiklos instituto, turinio elementus, pagrindinius požymius, galima pateikti slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje apibrėžimą Lietuvos pozityviosios teisės požiūriu.

Slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje – tai teisiniai santykiai, atsirandantys ir funkcionuojantys dėl sudaryto susitarimo slapta bendradarbiauti tarp operatyvinės veiklos subjekto operatyvinio darbuotojo ir pilnamečio fizinio asmens, kuris savanoriškai sutiko slapta padėti įgyvendinti

operatyvinės veiklos uždavinius bei siekti operatyvinės veiklos tikslų.

Anksčiau iškeltų probleminių klausimų analizė leidžia daryti prielaidas, kad nors slaptas bendradarbiavimas yra teisinė kategorija, tačiau tai nėra vien mechaniška veikla arba procesas, priklausantis tik nuo jo organizavimo kokybės ar teisės normų keliamų reikalavimų.

Pastebėtina, kad slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje analizė neatskleidus žmogiškojo faktoriaus reikšmės nėra išsami. Iš tikrųjų bendradarbiauja konkretūs žmonės, turintys savo patirtį, žinias, nuostatas, įsitikinimus, todėl slaptas bendradarbiavimas operatyvinėje veikloje turi būti nagrinėjamas ne tik iš pozityviosios teisės pozicijų. Tai labai svarbi ir plati tema, kurios atskleidimui būtini tolesni moksliniai tyrimai tokių temų kaip: asmenų motyvacija slapta bendradarbiauti, teisinės prielaidos, darančios įtaką slapto bendradarbiavimo motyvacijai, slaptųjų bendradarbių pasitelkimo ir žmogaus teisių apsaugos problemos ir kt.

IŠVADOS

Lietuvos mokslinėje literatūroje nėra bendro slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje apibrėžimo. Daugumoje literatūros šaltinių, kuriuose nagrinėjami esminiai slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje klausimai, slaptas bendradarbiavimas yra apibūdinamas pozityviosios teisės požiūriu.

Slaptas bendradarbiavimas yra sudėtingas operatyvinės veiklos institutas, apimantis slapto bendradarbiavimo santykių subjektus, slapto bendradarbiavimo santykių objektus, šio bendradarbiavimo tikslus, uždavinius, tam tikras sąlygas bei galimas formas.

Išanalizavus pagrindinius slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje turinio elementus bei pagrindinius požymius, bendrais bruožais jį galima apibrėžti taip: tai – teisiniai santykiai, atsirandantys ir funkcionuojantys dėl sudaryto susitarimo slapta bendradarbiauti tarp operatyvinės veiklos subjekto operatyvinio darbuotojo ir pilnamečio fizinio asmens, kuris savanoriškai sutiko slapta padėti įgyvendinti operatyvinės veiklos uždavinius bei siekti operatyvinės veiklos tikslų.

Pateiktas slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje apibrėžimas leidžia suprasti šį operatyvinės veiklos institutą daugiau teisiniu požiūriu. Tačiau siekiant visiškai atskleisti slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje sampratą būtina analizuoti asmenų motyvaciją slapta bendradarbiauti, teisinės prielaidas, darančias įtaką slapto bendradarbiavimo motyvacijai, slapto bendradarbiavimo metu atsirandančių santykių etinius, psichologinius, socialinius aspektus bei kitus klausimus. Šiuo straipsniu siekta atkreipti skaitytojo dėmesį į problemos sudėtingumą, svarbą bei paskatinti mokslinius šios srities tyrimus.

LITERATŪRA

1. **Šimkus K., Tarasevičius P.** Operatyvinės veiklos teorinis identitetas // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 27(19).
2. [http://www.education.ktu.lt/zurnalas/Lt/2000%20%.](http://www.education.ktu.lt/zurnalas/Lt/2000%20%. Žiūrėta: 2005-01-18) Žiūrėta: 2005-01-18.
3. **Abramavičius A., Čepas A. ir kt.** Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
4. **Kinderys A., Jukna F.** Tarptautinių žodžių žodynas. Trečias leidimas. – Vilnius: Alma litera, 2004.
5. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
6. **Stills D. L.** International encyclopedia of the social sciences. Vol. 3. – London: Collier-Macmillan publishers, 1972.
7. **Абалкин Л. И.** Экономическая энциклопедия. – Москва: Экономика, 1999.
8. **Žvilius A.** Visuotinė lietuvių enciklopedija. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
9. **Nolan J. R.** Black's Law Dictionary. – St. Paul. Minn.: West publishing CO, 1991.
10. **Kalesnykas R.** Policijos ir kitų socialinių institucijų, teikiančių socialines paslaugas gyventojams, bendradarbiavimas. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
11. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 65-2633.
12. **Trinkūnas V.** Dėl policijos ir visuomenės bendradarbiavimo užkardant teisės pažeidimus. Respublikinė konferencija „Visuomenės, savivaldybių ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas nusikalstamumo prevencijos srityje“. – Vilnius, 1999.
13. **Bukauskas A.** Policijos integravimosi į visuomenę problemos. Respublikinė konferencija „Visuomenės, savivaldybių ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas nusikalstamumo prevencijos srityje“. – Vilnius, 1999.
14. **Laurinavičius A.** Bendruomenės ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
15. **Смирнов. М. П.** Комментарий оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. – Москва, 2002.
16. **Горяинов К. К., Овчинский В. С., Шумилов А. Ю.** Оперативно-розыскная деятельность. – Москва: ИНФРА-М, 2001.
17. **Lietuvos Respublikos** žvalgybos įstatymas // *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 64-1931.
18. **Шумилов А. Ю.** Основы уголовно-розыскного права. Правовое регулирование ОРД. – Москва, 2000.
19. **Garner B. A.** Dictionary of Modern Legal Usage. Second edition. – New York: Oxford University Press, 1995.
20. **Lymann M. D.** Practical Drug enforcement. Procedures and Administration. – Elsevier: Elsevier Science Publishing, 1989.
21. **Webster B.** Tarptautinės policijos vadovų asociacijos Nacionalinės teisėsaugos politikos centras. Slaptieji informatoriai. Pagrindiniai principai ir klausimai. 1990.
22. **Innes M.** Professionalizing the Role of the Police Informant: The British Experience // *Policing and Society*. Vol. 9. OPA (Overseas Publishers Association) N. V. Published by licence under the Harwood Academic Publishers imprint, part of The Gordon and Breach Publishing Group. – Malaysia, 2000.
23. **Billingsley R., Nemitz T., Bean P.** Informers. Policing, policy, practice. – Portland, Oregon: Willan publishing, 2001.
24. **Dunnighan C., Norris C.** A risky business: the recruitment and running of informers by English police officers // *Police Studies*. Vol. 19. No. 2.
25. **Рушаило В. Б.** Основы оперативно-розыскной деятельности. – Лань, 2001.
26. **Jones T., Newburn T.** Private Security and Public Policing. – Oxford: Clarendon Press, 1998.
27. <http://www.oscweb.com/writing/crime10.htm>. Žiūrėta: 2005-01-17.
28. **Justickis V.** Bendroji ir teisės psichologija. – Vilnius, Mykolas Romeris universitetas, 2004.
29. **Lietuvos Respublikos** valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 105-3019.
30. <http://www.dot.state.fl.us/mcco/pdf/6-11-Informants.pdf>. Žiūrėta: 2005-01-17.

THE PROBLEMS OF INTERPRETING SOME OF THE CONCEPTS PASSED IN LAW ON OPERATIONAL ACTIVITIES OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Petras Tarasevičius*
Mykolas Romeris University

Summary

The problems of interpreting some of the concepts of operational activities are analyzed in this article. The author of this article passed concepts in the review, which have been used in acts of law, sources of literature, speeches of scientists and practitioners as important issues for analyzing covert cooperation in operational activities.

All the issues of covert cooperation of operational activities in Lithuania were not public nature for ages. Lawyers and scientists have been reluctant to discuss the informer system, leaving it an unsearchable area. This social phenomenon isn't unique and existing in all the countries of the world. This article in Lithuania is the first step of deeper researches in this area.

The author tried to distinguish and notice main features of covert cooperation in operational activities. The emphasis of this article was given on describing essence and contempt of covert cooperation as a social phenomenon. Few of the most important units of this cooperation viewed through their roles and assumptions.

The purpose of this article is to define covert cooperation in operational activities. This conception is important for the practitioners involved in law enforcement or, indeed, the criminal justice system.

During the research it became clear that giving conception of covert cooperation in operational activities through additional features could twist the sense. The author claimed age, position of informant as additional features of covert cooperation in operational activities. The author has claimed that additional features of covert cooperation of operational activities are very important for juridical estimate.

The study also showed that covert cooperation of operational activities in Lithuania has been understood as juridical term. The main elements of this activity are the handler and the informer. A lot of crimes are cleared up by the investigators involve the use of the informers. The handler has to know

* Lecturer of Department of Police Activities, Kaunas Faculty of Police, Mykolas Romeris University.

where he can find informers and how to handle them in the proper way. Informers can be various individuals, who can help to implement different tasks of operational activities voluntarily. They frequently have different motivations for covert cooperation and they usually provide information for some reward, not necessarily financial. Though cooperation in broad sense is joint or collaborative behavior that is directed toward some goal and in where there is common interest or hope of reward. The real goal of informant cooperation rarely is the implementation of the tasks of operational activities.

Despite the facts, the author also claimed that Lithuanian legislation supporting and regulating covert cooperation of operational activities isn't only activity or process by rule. The individuals who have their own experience, knowledge, attitudes, principles and etc. participate in this covert cooperation. This shows the importance of human factor as a priority direction in further studies of this social phenomenon.

Keywords: operational activities, covert participants of operational activities, staff member of entities of operational activities, covert cooperator of operational activities.